

МИКОЛА БЕРДЯЄВ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ОБҐРУНТУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ СУТНОСТІ

Микола Бердяєв – видатний представник київської групи екзистенційно-гуманістичної філософії (1874–1948 рр.) – створив концепцію людської сутності, яка хоч і належить в цілому до екзистенціалістського напрямку сучасної філософії, все ж виділяється своєю оригінальністю. На його думку, усі проблеми сучасної людини зумовлені її несправжнім буттям: особистісним і вселенським. Це зумовлено тим, що протягом майже усієї історії людство живе спочатку хибним природними і соціальним об'єктивізмом, потім таким самим хибним суб'єктивізмом. Ні перше, ні друге не сприяє повноті людського самоздійснення, в якому б максимально реалізувалась людська природа

Вихід М.Бердяєв вбачає у переході від суб'єктивної, психологічної епохи в справжню об'єктивну, реалістичну епоху, яка веде до спасіння особистості, вселенськості. Це така якість людського буття, де найвищою інстанцією у справах пізнання не може і не повинна бути інстанція раціоналістична, і інтелектуалістична, а лише повне і цілісне життя духу. Де гносеологія вимагає не теологічного, не метафізичного виправдання, а релігійного, тобто життєвого. «Ми ідемо до того реалізму, – стверджує мислитель, – який знаходить центр індивідуума, з'єднуючи нитку життя і стверджує особистість як певне вічне буття, а не миттєві і такі, що розпалися, переживання і настрої. Це вселенське релігійне світорозуміння і світовідчуття, до якого сучасний світ іде різними шляхами і з різних кінців, насамперед, гостро ставить питання про сенс світової історії, про релігійне з'єднання долі особистості і долі всесвіту». Це такий світ, де рай можливий лише в тому випадку, якщо немає ніякого пекла хоча б для одної істоти, яка будь-коли жила. Бо ніхто не може спастись окремо, ізольовано. Спасіння може бути тільки суспільним, всезагальним врятуванням від джерел страждань. Бердяєв пропонує якісно нову, глобалістську релігійну етику, згідно з якою кожен повинен внести свою частку у справу повного втілення людством своєї божественної сутності. Справжнє гуманістичне становлення особистості неможливе, якщо ця особистість ізолює власне буття від справ світової історії. І в цьому новизна бердяєвського екзистенціалізму. Людина не повинна заховатися від світу, втекти в ситу вигоду або душевний спокій. Вона повинна знати, що кожна її дія є складовою світового процесу і його характер залежить від конкретних вчинків і всього життєвого шляху людини.

Дуже важливим в цьому контексті є розуміння людиною засадних детермінант свого буття. Найважчим серед них – про походження зла і свободи. Хто ми? – запитує мислитель. Чи полоненики у зовнішнього зла, поневолені чужою нам природою і в історичному розвитку прагнемо звільнитися від неї. Чи грішники, поневолені внутрішньою для нас силою зла, за яку самі відповідальні. Якщо зло і страждання, смерть і жах буття не спричинені передсвітовим злочином боговідступництва, тоді виправдання Бога неможливе. Така логіка, за думкою М.Бердяєва, рано чи пізно приводить до усунення Творця і перекладання джерела зла на нерозумний порядок природи. «Так перетворюється первісне усвідомлення гріховності в злобну образу на світ, в претензію одержувати всі багатства буття, не заслуживши їх, в бажання відбутися зовнішнім чином від зла, не вирвавши його коренів». Такий стан людського духу і є джерелом хибних, ілюзорних форм і способів становлення особистості. Людська енергія спрямовується назовні, на створення недосконалої, дурної множинності. В свою чергу, ця об'єктивна форма знову детермінує самоздійснення людини і процес продовжується з новою силою. Всіма способами хапаючись за ствердження життя в природі й усвідомлюючи небезпеку з боку останньої з усіх сторін, людина втрачає відчуття сенсу життя. Її життєві вчинки не піддаються поясненню, вона заплутується в життєвих суперечностях і вмирає.

Насправді, стверджує М.Бердяєв, Бог не відповідальний за зло, що існує в світі. Бо він його не створював, як і не створював свободи, яка іманентно породжує як добро, так і зло. І Бог, і свобода виступають з Ніщо. Ніщо – це не пустота, це – первинний принцип, який передує Богу і світові, і не має жодної диференціації. Створення світу є тільки другим актом, і за це творіння Господь відповідає. Його воля, таким чином, поширюється тільки на буття, а небуття йому так само непідвладне, як і свобода, яка виходить з Ніщо.

Як Творець за сутністю, Господь створює людину за образом і подобою своєю, тобто також творцем. Для цього він використовує свободу як іманенту сутність Ніщо. Таким чином, свобода переходить в сутність людини. Це означає, стверджує М.Бердяєв, що акт творення буття не може бути закінченим. Він органічно має бути продовжений в діяльності людини. Бог не може бути таким, не чекаючи народження в собі людини. А людина за своєю сутністю чекає народження в собі Бога, тобто творчості. Ось чому відносини Бога і людини М.Бердяєв розуміє як проблему творчості. «В глибині божественного життя є

передвічна людськість, є драма відносин Бога і його іншого, божественного і людського... На цій глибині повинне бути поставлене питання про творчість».

Отже, людина, особистість – творча сутність. Як і Бог, вона, реалізуючи творчу свою природу, створює нове, певною мірою, з нічого. Це відбувається завдяки тому, що в процес творчості людина задіює свободу як позабуттєву сутність, як характеристику Ніщо. Звідси випливає, що творчість взагалі є трансцендуванням, виходом за межу існуючого буття. Творче становлення особистості – це прорив свободи через необхідність; кінець одного світу і початок іншого світу. Це значить також і те, що особистість – сутність не стільки природня, скільки духовна, божественна. А тому вона, як і Бог, не піддається лише раціоналістичному поясненню. Тому що вона – не субстанція, а творчий акт. Ось чому, як пише М.О. Лосський, М.Бердяєв розуміє особистість як спірітуалістичну, а не природню категорію; вона не частина якогось цілого; вона не частина суспільства, навпаки, суспільство – тільки частина або аспект особистості. Особистість – не частина космосу, навпаки, Космос – частина людської особистості. Особистість – не субстанція, вона – творчий акт, вона незмінна в процесі зміни. В особистості ціле передує частинам.

Створивши буття і людину, Бог чекає від останньої продовження творчого акту в діяннях людини. І людина, по суті, відповідає Богові. Однак за умов глибокої деформації її природи завдяки пануванню природного об'єктивізму чи хибного суб'єктивізму своєю життєдіяльністю людина несе не тільки добро, але й зло. І тільки тоді, коли запанує в людині реальний об'єктивізм, релігійно, життєво виправданий, її природа розкривається повною мірою. Тільки цим можна виправдати людську діяльність, яка за своєю природою є творчою. І це вселяє оптимізм М.Бердяєва. Його питання в цьому контексті звучить так: «Чи може виходити доброзичлива сила, долаючи пригніченість гріхом, і від людини, чи може людина виправдати себе не тільки покірливістю вищій силі, але і своєю творчістю, підйомом». Сам М.Бердяєв відповідає на це питання ствердно, вказуючи, що творчість людини не є вимогою і правом людини, а є вимогою Бога від людини і обов'язком людини. Бог чекає від людини творчого акта як відповіді людини на творчий акт Бога.

Концепція М.Бердяєва про людину та її самореалізацію, про становлення особистості є, безумовно, глибоко оригінальною і гуманістичною. Вона вигідно відрізнялась від тогочасного ортодоксального християнства, особливо католицького, яке закликало людину до усвідомлення своєї гріховності і покаяння її перед Богом смиренністю і простою природною і соціальною об'єктивацією своєї сутності. Тому не випадковим є те, що висновки М.Бердяєва не були із захопленням сприйняті богословською елітою. В «*Наші думки*» сам філософ пише, що «всі традиційні богословські вчення мені уявлялись ворожими моїй ідеї творчості. Я знаходився з ними в постійному конфлікті... Найбільші сумніви і заперечення викликає моє вчення про нестворену, добуттєву свободу, яке у мене все більше викарбовувалось. Я залишився дуже самотнім у своїй думці».